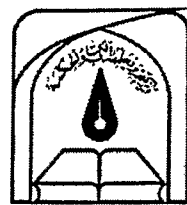

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

017324

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

۱۳۸۱ / ۳ / ۱۰

پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب

”الادب المقارن“

تألیف: دکتر طه ندا

شرح و ترجمه: هادی نظری منظم

استاد راهنما: دکتر آذرتاش آذرنوش

استاد مشاور: دکتر خلیل پروینی

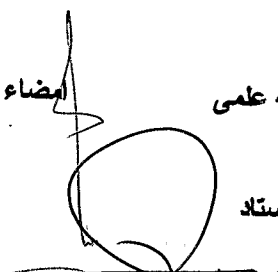

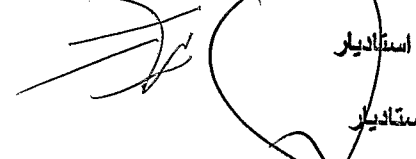
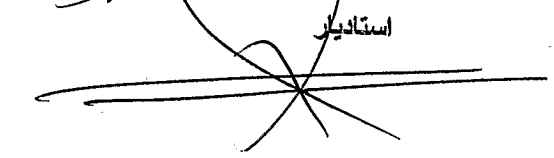
زمستان ۱۳۸۰

بروز اطلاعات آذرتاش آذرنوش
تربیت مدرس

۴۰۸۵۶

تأییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضاء هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای هادی نظری منظم تحت عنوان: ترجمه و شرح ((الأدب المقارن)) را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضای هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱-استاد راهنما	آذرتاش آقرونش	استاد	
۲-استاد مشاور	خلیل پروینی	استادیار	
۳-استاد ناظر	حامد صدقی	استادیار	
۴-استاد ناظر	کبری روشنفکر	استادیار	
۵-نماینده شورای تحصیلات تکمیلی	خلیل پروینی	استادیار	

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته زبان و ادبیات عرب است که

در سال ۱۳۸۰ در دانشکده ادبیات دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/ جناب

آقای دکتر آذرنوس و مشاوره سرکار خانم/ جناب آقای دکتر خلیل رونی از

آن دفاع شده است.

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به

مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس تادیه

کند.

ماده ۵: دانشجوی تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از

طریق مراجع قضایی مطالبه و وصل کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه،

معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب هادی نظری منظم دانشجوی رشته زبان و ادبیات عرب مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق

و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

هادی نظری
۱۴/۱۲/۸۰

(شماره شماره (۲) کارشناسی و دکتری)

تقدیم

این پایان نامه را به پدر و مادر عزیز، همسر مهربان و استاد فرزانه آقای دکتر آذرتاش
آذرنوش تقدیم می کنم.

تشکر و قدردانی

با سپاس و تشکر فراوان از آقای دکتر آذرنوش و آقای دکتر پروینی که با راهنماییهای دلسوزانه خویش راهگشای بنده در امر ترجمه بودند.
و نیز با سپاس از آقای عبدالحمید ضیائی که رنج ویراستاری این پایان نامه را تحمل کردند.

چکیده

این پایان نامه، ترجمه و شرح "الادب المقارن" تألیف مرحوم دکتر طه ندا است. مولف، استاد برجسته ادبیات تطبیقی در دانشگاه های اسکندریه و بیروت و بنیانگذار انستیتوی زبان های شرقی (در دانشگاه اسکندریه) می باشد.

وی در این کتاب به بررسی رابطه زبان های فارسی، عربی و ترکی و تاثیر متقابل این زبان ها بر یکدیگر پرداخته و به بیان مشترکات اسلامی می پردازد؛ همچنین تاثیر قرآن را بر آثار ادیبان ایرانی مورد بررسی قرار می دهد و به تحقیق در باب آثاری می پردازد که در گذر زمان راه خود را به سوی دیگر سرزمین ها پیموده است.

کلمات کلیدی: ادبیات، ادبیات تطبیقی.

صفحه	فهرست
۱	مقدمه و ترجمه: ادبیات تطبیقی
۵	ادبیات تطبیقی در جهان عرب
۷	پیشگفتار
۹	مقدمه چاپ سوم
۱۰	ادب چیست؟
۲۰	ادبیات تطبیقی چیست؟
۲۸	اهمیت پژوهشهای تطبیقی
۳۵	ابزار پژوهش
۳۹	جریانهای لغوی
۳۹	زبان عربی در جهان اسلام
۴۱	بین عربی و فارسی
۴۲	زبان فارسی
۴۹	تأثیرات ناشایست یکی از دو زبان در زبان آموز بیگانه
۶۴	واژه های فارسی در عربی
۷۳	واژه های تازی در زبان فارسی
۷۹	بین فارسی و ترکی
۸۸	بین فارسی و اردو
۹۰	به سوی ادبیات تطبیقی اسلامی
۱۱۵	جریانهای ادبی
۱۲۷	قرآن مجید و ادبیات فارسی
۱۲۹	اسلام و ادبیات صوفیانه
۱۳۰	متنبنی و شاعران ایرانی
۱۳۱	ابونواس و رودکی
۱۳۶	ارداویراف، ابوالعلاء، خیام و دانته
۱۴۵	جاوید نامه
۱۴۵	کلیله و دمنه
۱۵۹	مرزبان نامه
۱۶۱	هزار و یک شب

صفحه	فهرست
۱۶۲	لیلی و مجنون در ادبیات عرب
۱۶۵	لیلی و مجنون در ادبیات فارسی
۱۷۴	لیلی و مجنون در ادبیات ترکی
۱۷۷	مقامات
۲۱۳	رویدادهای تاریخی و پدیده های اجتماعی
۲۱۳	شهادت امام حسین (ع)
۲۱۷	روضه خوانی
۲۱۸	اشعار محتشم کاشانی
۲۲۰	سقوط بغداد
۲۲۰	آنتونیو و کلئوپاترا
۲۳۱	نوروز
۲۳۹	مهرگان
۲۴۳	جشن سده
۲۴۵	قالبهای شعر
۲۴۹	قصیده سرایی
۲۵۴	ادبیات اسلامی در اروپا
۲۷۳	عمر خیام
۲۷۴	فیتز جرالد کیست؟
۲۷۸	گوته و ادبیات اسلامی
۲۸۴	ریلکه

مقدمه

دکتر طه ندا (متوفی به سال ۱۹۹۹ م) یکی از اساتید برجسته مصری و بنیانگذار انستیتوی زبانهای شرقی در دانشگاه اسکندریه است. وی از سال ۱۹۴۸ م. تدریس را در دانشکده ادبیات دانشگاه اسکندریه آغاز کرد و تا پایان عمر خویش به آموزش زبانهای شرقی و ادبیات تطبیقی پرداخت. از وی آثار چندی به یادگار مانده است، مانند: در اسات فی الشاهنامه، الادب المقارن، الاعیاد الفارسیه فی الآداب الاسلامیه، الحکم الترکی فی ایران، فصول من تاریخ الحضاره الاسلامیه، نشأة الشعر الفارسی الاسلامی، مدینه بخاری و... وی در کتاب معروف خود الادب المقارن به بررسی رابطه بین زبانهای اسلامی و تأثیر متقابل آنها بر یکدیگر می پردازد و تأثیر قرآن را بر ادیبان ایرانی مورد بررسی قرار می دهد. آنگاه به بررسی آثاری می پردازد که در طول زمان راه خود را به سرزمین های اسلامی و غیر اسلامی پیموده و رنگ و بوی آن دیار را به خود گرفته است. او همچنین به بیان تأثیر ادبیات اسلامی بر ادبیات غرب نیز پرداخته است. نقاط قوت این کتاب فراوان است، اما نوعی سهل انگاری در ضبط منابع و مآخذ از سوی نویسنده مشهود است که جای انتقاد بر نویسنده محترم است. در ترجمه اثر مزبور، تا آنجا که امکان داشته، سعی کردیم تا این مشکل بر طرف شود و در مواردی که امکان دستیابی به منابع موجود را نداشتیم، به ارجاع مؤلف بسنده کردیم. گاهی نیز نیاز به افزودن شروح و توضیحاتی برگرفته های مؤلف محترم احساس می شد، لذا حدود ۲۸ پاورقی از جانب خود و منابع مختلف بر ترجمه فوق افزوده ام و تا آنجا که امکان داشته است کوشیده ام با مراجعه به منابع مختلف فارسی و عربی، اصل ابیات و عبارات

را بیابم. پیشگفتاری شش صفحه‌ای نیز در ابتدای ترجمه خود آورده‌ام و در آن به بررسی مسائلی چون تأثیر معکوس، ادبیات تطبیقی در جهان عرب و برخی تحقیقات انجام شده در زبان فارسی و... پرداخته‌ام. در متن عربی کتاب، جافتادگیها و غلط‌های چاپی چندی هم وجود دارد که با مراجعه به منابع مختلف، به تصحیح همه آنها، همت گماشته‌ام. در فهرست مطالب نیز اشکالات چندی وجود داشت، بعبارت دیگر بعضی عناوین مندرج در فهرست، نمونه‌ها و شواهدی بیش نبوده‌اند که آنها را زیرمجموعه فهرست‌هایی کلی ترقرار داده‌ام. از آنجا که کار در زمینه ادبیات تطبیقی در زبان فارسی بسیار اندک انجام شده، هرگونه کوشش در این باب غنیمت است و می‌تواند مورد توجه علاقه‌مندان ادبیات بومی و فراملی واقع شود. لذا به ترجمه و شرح این اثر همت گماشتیم. امید، آنکه ترجمه و شرح این کتاب، مقبول طبع دوستداران پژوهش‌های تطبیقی قرار گرفته و به مطالعات و بررسی‌های گسترده‌تر ادبی بی‌انجامد.

سابقه و ضرورت انجام تحقیق:

چند سال پیش کتاب «الادب المقارن» تألیف دکتر «غنی‌می هلال» توسط مرحوم آیت ... زاده شیرازی ترجمه شد و اخیراً کتاب «الادب المقارن» اثر مرحوم دکتر طه ندا- که ما به ترجمه و شرح آن پرداخته ایم- به همت خانم دکتر زهرا خسروی ترجمه گشته است. این ترجمه بسیار مغلوط است. برخی تألیفات و ترجمه های ارزشمند نیز در ادبیات فارسی وجود دارد.

فرضیه ها:

- ۱- ادبیات یعنی اثرگذاری یا هر نوع تأثیری که از طریق زبان ایجاد می شود.
- ۲- ادبیات تطبیقی یعنی بررسی انعکاس و بازتاب ادبیات یک کشور در کشور (های) دیگر
- ۳- اهمیت پژوهش های تطبیقی در ابعاد ملی، فراملی و جهانی انکارناپذیر است.
- ۴- دوزبان فارسی و عربی هرچند از دو خانواده مختلف زبانی هستند با این حال بیشترین تأثیر را بر یکدیگر داشته اند.

فرضیه های دیگر: ...

"ادبیات تطبیقی" یکی از شاخه های مهم و ارزشمند علوم ادبی معاصر است که از روابط ادبی ملل مختلف با هم و بازتاب ادبیات یک کشور در کشور (های) دیگر سخن می گوید. به عبارت دیگر "ادبیات تطبیقی" تصویر و انعکاس ادبیات و فرهنگ ملتی است در ملت یا ملت های دیگر^۱ ادبیات تطبیقی این نکته را به اثبات می رساند که تکامل و شکوفایی ادبیات هر ملت به دور از اندیشه های ادبی و ملی دیگر اقوام ناممکن است. در ادبیات هیچ یک از ملل، نمی توان محصول ادبی برجسته و ممتازی را یافت که از ادبیات گسترده و متنوع این جهان بزرگ و کهن سال - کم یا زیاد - تاثیر نپذیرفته باشد.

شناخت تاثیر گذاری و تاثیر پذیری فرهنگ و اندیشه ی ملت ها و میزان آن، از طریق مقایسه ی تطبیقی ادبیات هر ملت با ملل دیگر میسر می شود. از این رهگذر، هم از داد و ستدهای فکری و ادبی ملت ها آگاه می شویم و هم علایق و پیوندهای تاریخی را که موجب تفاهم و دوستی آن ها می شود، می شناسیم. رسالت دیگر ادبیات تطبیقی این است که ملت های نوپا و کم سابقه را هر چند متمدن و پیشرفته باشند، نسبت به ملت های کهن و صاحب ادبیات غنی، مقواضع و قدر دان بار می آورد و در عین حال، آشنایی با ادبیات تطبیقی، فتح باب و مشروعیتی برای همه ی ملت هاست تا با شناخت و طرح مستقیم و غیر مستقیم ادبیات دیگران، زمینه ی ماندگاری و خلاقیت آن بخش از مضامین ادبی بیگانه را که با ادبیات بومی هم سویی و سنخیت دارند، فراهم سازند. ضمن اینکه خود نیز از انزوای ادبی بیرون می آیند؛ زیرا اندیشه ی متعالی که در ادبیات جهان تجلی دارد، از آن بشریت است نه متعلق به یک فرد یا یک ملت. انسان ها در سراسر گیتی این حق را دارند که از این طریق با

^۱ - درباره ی ادبیات و نقد ادبی، خسرو فرشید ورد، ج ۲، ص ۸۰۸، انتشارات امیرکبیر، تهران.

بهترین اندیشه‌ها آشنا شده، بر تعالی فکری و ادبی خود بیفزایند. شناخت تاثیر گذاری‌ها و تأثیر پذیری‌های شاعران و نویسندگان از هم، ما را با سیرت‌حول ادبیات و توانایی‌ها و تاثیر گذاری‌های چهره‌های بزرگ ادبی آشنا می‌سازد. پژوهنده‌یی که به تحقیق در این رشته اشتغال دارد، مثل آنست که در سرحد قلمرو زبان قومی به کمین می‌نشیند تا تمام مبادلات و معاملات فکری و ادبی را که از آن سرحد بین آن قوم و اقوام دور و نزدیک دیگر روی می‌دهد تحت نظارت و مراقبت خویش بگیرد و پیداست که حاصل تحقیق او با میزان دقت و مراقبتی که در این تحقیق به کار بندد مناسب خواهد بود.^۱

ادبیات تطبیقی نوعی داد و ستد فرهنگی است و از موازنه‌ی ادبی جداست. ادبیات تطبیقی بر خلاف موازنه‌ی ادبی، به مقایسه‌ی مجرد بسنده نمی‌کند، بلکه می‌کوشد معلوم دارد «کدام یک از آثار تحت تأثیر و نفوذ اثر دیگر به وجود آمده است و حدود تاثیر و نفوذ هر اثری در آثار نویسندگان اقوام دیگر چیست؟»^۲

ادبیات تطبیقی، پهنه‌ای جهانی دارد، در نتیجه، سنجش دو یا چند ادیب با یک ملیت در قلمرو آن نمی‌گنجد^۳ چه، اختلاف زبان در آثار ادبی بر نگاشته، شرط اساسی در پژوهش‌های تطبیقی است. مثلاً تحقیق درباره‌ی آثاری که به سبک و شیوه‌ی گلستان سعدی یا شاهنامه‌ی فردوسی در ایران پدید آمده، در زمره‌ی موضوعات ادب تطبیقی نیست. اما بحث درباره‌ی تقلید و اقتباس کسانی مثل «لافونتن» از کلیله و دمنه» یا پژوهش در باب منابع اسلامی «کمدی الهی» دانته و تاثیر «کتاب آمرزش» (رساله الغفران) معری بر اثر جهانی مزبور، جزو پژوهش‌های ادبیات تطبیقی است.

^۱ - نقد ادبی، عبدالحسین زرین کوب، ج اول، ص ۱۲۵، چاپ چهارم، انتشارات امیر کبیر.

^۲ - همان، ص ۱۲۶.

^۳ - فرهنگنامه‌ی ادبی فارسی، ص ۴۱ (به سرپرستی حسن انوشه).

"تأثیر معکوس نیز از جمله ی بحث هایی است که در ادبیات تطبیقی مطرح می-
شود. تأثیر معکوس، واکنشی است که شاعر یا نویسنده ای در آثار خود در برابر
اندیشه های شاعر یا نویسنده ای با ملیتی متفاوت از خویش می دهد"^۱
مثلاً احمد شوقی در اثر معروف خود با عنوان "مصرع کلیوباترا"، ضمن تأثیر
پذیری معکوس از نمایشنامه های متعدد غربی و در رأس آن ها، نمایشنامه ی "آنتونی
و کلئوپاترا" اثر "شکسپیر"، فضایی خلق می کند که در آن، تصویری که از شاهزاده ی
مصری ارائه می شود وی را نزد خواننده، شخصیتی مثبت و وطن پرست نشان می-
دهد که عشق مجازی را فدای عشق به وطن می کند.^۲

چنان که گفتیم ادبیات تطبیقی، ادبیات هر ملتی را از مرزهای خود فراتر برده، آن
را در مقام جزئی از کل بنای میراث ادبی جهانی، فرا روی اندیشه های مختلف قرار
می دهد. ادبیات تطبیقی، مکمل تاریخ ادبیات و پایه ای سترگ در نقد ادبی و عامل
مهمی در پژوهش های جامعه شناختی است. ادبیات تطبیقی می تواند جوامع بشری را
نیز به سوی ایجاد روح تفاهم و همکاری بین انسان ها سوق دهد و به عنوان یکی از
ارکان مهم گفتگوی تمدن ها خود را مطرح سازد.

پژوهنده یی که به تحقیق در این شاخه ی ادبی می پردازد؛ باید تاریخدان باشد و
توانایی خواندن متون مورد بررسی را به زبان اصلی داشته باشد. آشنایی با تاریخ
ادبیاتی که قصد بررسی آن را داریم و نیز اطلاع بر مراجع و مآخذ عمومی و شناخت
مکاتب ادبی نیز در پژوهش های تطبیقی لازم است.

در عرصه ی ادبیات تطبیقی می توان درباره ی علل و عوامل کوچ ادبیات و پدیده
های ادبی از زبانی به زبان (های) دیگر، موضوعات و انواع ادبی، تأثیر شاعر یا

^۱ - همان، ص ۴۱.

^۲ - برای توضیح بیشتر رجوع شود به: «دورالادب المقارن فی توجیه در اسات الادب العربی
المعاصر»، محمد غنیمی هلال، ص ۲۳ و ۲۴، دارالنهضة، القاهرة.